

O toleranci nejen náboženské

Jakub Zikmund

O TOLERANCI

„*Chovejte se k lidem tak, jak chcete, aby se oni chovali k vám.*“¹ tak zní Zlaté pravidlo² aneb staletími ověřený recept, jak s ostatními lidmi vycházet bez konfliktů. Totiž přistupovat k nim s respektem, úctou a snahou najít kompromis a doufat, že chování našeho oponenta vůči nám bude stejně ušlechtilé. A když nebude, zůstane nám čisté svědomí, že jsme to aspoň zkusili. Vzájemné ústupky a kompromisy – to, když musíme snést názor cizí (možná i odporující našemu přesvědčení), aby i náš názor byl protistranou trpěn, je jedna z možných definic tolerance.

Tolerance souvisí se svobodou velmi úzce. Svoboda nám sice umožňuje jednat podle své vůle, ale teprve tolerance činí naši svobodu skutečností. Snad každý se někdy dostal do situace, kdy okolí netolerovalo jeho svobodné rozhodnutí (nebo byl dokonce za své rozhodnutí trestán), a jistě mi dáte za pravdu, že stát si za takovým rozhodnutím je mnohem těžší, než když je naše rozhodnutí respektováno. Z toho vyplývá, že čím je společnost tolerantnější, tím víc roste i osobní svoboda jednotlivce (nebo minimálně pocit svobody). Do jaké míry je tato závislost svobody na toleranci pozitivní a kdy nastává zlom, jenž promění svobodu v anarchii a toleranci v lhostejnost, je složitou otázkou i pro odborníky; nicméně tolerance společnosti vůči různým jevům se v dnešní době bedlivě sleduje a sociologové se pokoušejí zjistit, jak na tom s tolerancí a svobodou vlastně jsme a nezřídka se výsledky jejich výzkumů liší. Lze namítat, že sociologické výzkumy se často reálnému životu příliš neblíží, ale lepší způsob měření svobody a tolerance zatím nikdo nevymyslel.

Tolerantnost společnosti v posledních několika dekádách bezpochyby významně ovlivnil fenomén internetové anonymity. Lidé se na internetu často chovají jinak než v reálném životě, kde se nelze skrýt za nicneříkající přezdívku a lehce se tím vyhnout případné negativní reakci ostatních. Nebyli bychom to totiž my lidé, kdybychom virtuální veřejný prostor jen bohubíbě využívali k dialogu a sebevyjádření (my lidé totiž daleko radši zneužíváme, než využíváme). Na vlastní oči se o tom můžeme přesvědčit například v diskuzích pod internetovými články na zpravodajských webech, nejčastěji o politických či společenských problémech, kde mezi uživateli místo slušné diskuze propuká slovní vřava, smršť vulgarismů, vzájemné osočování ze lži, popřípadě si diskutéři navzájem diagnostikují různá psychická onemocnění. Když občas proplouvám těmito tragikomickými výlevy, vzpomenu si na pasáž z Komenského Labyrintu: „*Pozoruji také a slyším je k sobě rozličnými jazyky mluvíti, takže na větším díle nic sobě nerozuměli, ani neodpovídali, aneb o jiném, než řeč byla, odpovídali, každý jinak. Někudy jich celá hromada stála, všickni třeba mluvili, každý své, a žádný žádného neposlouchal, ačkoli i trhali jedni druhým, vyslechnutí chtějí, však ho nebylo, spíše rvanice a pranice. I řekl sem: »Ale pro Bůh, což pak toto v Babyloně jsme? Tutoť každý svou píseň hude: můžu-liž větší směsice býti?«*“³ Zřejmě jsme se za těch dvě stě padesát let příliš nezměnili. Dřív se lidé

---

¹ Lukáš 6:31, Bible21

² Základní etické pravidlo, které se nezávisle na sobě vyskytuje ve filosofických textech různých kultur. Najdeme jej v židovském Talmudu, starých indických eposech, několikrát v Bibli. Můžeme se s ním setkat ve spisech Konfucia, Sokrata, Mohameda a dalších.

³ KOMENSKÝ, Jan Amos, 1970. *Labyrint srdce a ráj světa*. Praha: Odeon

handrkovali na tržištích, dnes přes obrazovky počítačů a mobilních telefonů. A tak stejně jako poutník v Labyrintu se i já zarážím nad tím, proč na sebe lidé jen sebestředně pořvávají, místo toho, aby se navzájem vyslechli. Vždyť po tom přece touží, nebo ne?

Když se pokusíme aplikovat Zlaté pravidlo v internetové diskuzi, zjistíme, že by teoreticky stačilo, aby jeden z diskutérů změnil svůj přístup a dle logiky Zlatého pravidla by následovala vlna respektu mezi diskutujícími; bohužel ne všichni se Zlatým pravidlem řídí, tak jednoduché to není. Někteří jedinci totiž netouží po respektu, který by někomu bohužel opětovali – je jim vlastně lhostejné, zdali bude jejich názor tolerován, vždyť máme svobodu projevu, tak mohou mít názor jaký chtějí!

A tady narážíme na zásadní problém. V předchozích odstavcích byla řeč o tom, čím vlastně tolerance je. Jak již bylo uvedeno, lze ji chápat jako dohodu nebo obchod (něco za něco). Je ale tohle ona tolerance, o níž John Locke hovoří? Mou představu o jiné toleranci než té, o níž byla doposud, řeč nejlépe vystihuje popis Tomáše Garrigua Masaryka: „[...] tolerance není vlažná ani pohodlná, není kolísavá a neurčitá; i v toleranci musí být statečnost a důslednost. Tolerance není lhostejností, není mravním a náboženským kasičkováním a nedostatkem přesvědčení. Vždycky jsem vytýkal dnešnímu liberalismu jeho indifferenci ve věcech náboženských a mravních. Kde je živý zájem o účast, nemůže být místa pro indifferenci. Neuznávám »laissez faire« – to není žádná součinnost. Liberalismem se teď rozumí obyčejně jen program politický a hospodářský, ale to nestačí. Liberalism vznikl jako »svobodné myšlení« v první řadě proti theologům a církvím, v druhé proti nesvobodě politické. Ale svoboda není prázdný rám, do kterého by si každý vložil, co chce; pravá svoboda dělá místo pro lepší poznání, lepší organizaci a rozumnější jednání. Tolerance je ctnost moderní, je pravá humanita; jsme si vědomi, že od přírody jsme různě a rozmanitě nadáni; proto k duchovní a společenské jednotnosti spějeme, ne diktátem a násilím, nýbrž uznáním rozmanitých darů lidské přirozenosti a jejich harmonisací. K jednotě dnes i v budoucnosti můžeme dospět jen harmonií, součinností a tudíž tolerancí.“ Dále Masaryk říká: „Slušný, čestný člověk bude tolerantní – bude také kritický vůči sobě samému a svým názorům.“⁴

Na základě Masarykova pojetí tolerance bych si dovilil toleranci rozdělit po kantovsku na toleranci hypotetickou a kategorickou. Tolerance hypotetická je ta, která funguje na principu „něco za něco“, a ve své podstatě se jedná pouze o jakýsi oboustranně výhodný obchod, který pokud přestane vynášet, zanikne. Naproti tomu tolerance kategorická nepodléhá žádným okolnostem, není ničím podmíněná a jejím cílem je cosi vyššího: společenská harmonie; tolerovat z principu, protože chci tolerovat. To, že se dnes setkáváme spíše s tolerancí hypotetickou, a ještě častěji s lhostejností, není zrovna nejlepší vizitkou naší doby.

Právě lhostejnost vnímám jako největší ohrožení svobody. V momentě, kdy budeme na ostatní pohlížet s lhostejností, přestaneme být kritičtí jak vůči sobě, tak vůči jiným a ustrneme na jednom místě, staneme se lehko zmanipulovatelnými a o naši svobodu nás velmi rychle někdo připraví, možná si toho ani nevšimneme. Pojmy jako sociální bublina, polarizovaná společnost, špatná mediální gramotnost jsou jasným důkazem, že ne všichni lidé umí dobře pracovat s informacemi a někteří dokonce nelibivé informace ignorují nebo se vůbec nezajímají o dění ve společnosti. Každý se obklopí pouze úzkým málem, které ho zajímá a ostatní je mu lhostejné. Sílicí netečnost ve společnosti se pak projevuje například nízkou volební účastí.

---

⁴ ČAPEK, Karel, 1947. S. 265. *Hovory s T. G. M.* Praha: František Borový a Čin.

Podle výsledků ČSÚ⁵ nevolilo v minulých parlamentních volbách (2017) asi čtyřicet procent populace, což je v přepočtu na osoby asi 3 279 000 občanů a takový počet hlasů by jistě konečný výsledek dokázal ovlivnit.

Když se od statistik vrátíme zpět ke každodenním vztahům, zjistíme, že lhostejnost i tam páchá své. Svůj podíl na tom nese egocentrický životní styl, jenž nám káže zaobírat se jen sebou a na ostatní se neohlížet. „[...] *My je učíme, že jediné, čemu můžou věřit, jsou oni sami, pěstujeme v nich tupou, bezbřehou samolibost, a to je obrovský problém. Vrcholem tohoto sobectví a egoismu je například selfie. Kdysi si lidi fotili a natáčeli objekty, dneska natáčí sebe...*“⁶ říká psycholog Jan Svoboda v jednom z rozhovorů o tom, v čem jsou dnešní děti jiné. Potíž je v tom, že náš život se neřídí jen našimi touhami, ale zasahují do něj i další lidé (třeba šéf v zaměstnání, rodiče nebo sousedé), s kterými se chtít nechtě musíme naučit vycházet. Sílicí individualismus oslabuje pozici dříve vážených autorit (od rodičů až po státní instituce) – každý ví všechno nejlépe, a tak se z nás stává národ brouků Pytlíků, kteří radit nepotřebují, zato radí všem ostatním, protože ti to dělají špatně a vůbec tomu nerozumějí.

Definice ideální rovnováhy či stavu mezi neosobním uniformním a nesvobodným kolektivismem a bezohledným netolerantním individualismem je krátká a krásná: jednota v rozmanitosti. Rozmanitost je zajištěna lidskou růzností – každý jsme jiný a jednota, ta přichází právě skrze toleranci.

(NEJEN) O NÁBOŽENSTVÍ

Češi jsou ateisté. Je to pravda? Sociologických výzkumů zabývajících se vyznáním evropské populace existuje celá řada. Česká republika je v nich často vnímána jako silně ateistický a sekularizovaný stát. Ale ne vše je takové, jak to vypadá. Čechy bychom měli označovat nikoli jako ateisty ale jako něcisty⁷. Víc než v klasické církevní organizace vkládají důvěru v ezoteriku, pověry, osud a v mnohé další alternativní teologie. Zdejší nedůvěra v církve a jejich nízká popularita je dána historicky (Bílou horou počínaje, érou komunismu konče). Každý politický režim 20. století se snažil lid převychovat a vykořenit jejich původní vyznání, které fungovalo mimo jiné jako pojítka s nechtěnou minulostí. Potlačování víry vedlo k postupné sekularizaci českého státu a české společnosti. John Locke podmiňuje svobodu (nejen) vyznání odlukou věcí světských a duchovních; tak aby se žádný licoměrný vládce nemohl odvolávat na Boha a žádný duchovní si nemohl činit nárok na vládu oháněje se vyšším dobrem. Dospěli jsme tedy ke svobodě? Můj názor nejlépe vystihuje odpověď literárního historika Jana Meda v debatě o českém ateismu: „*Během čtyřiceti let komunismu a možná i předtím během první republiky tady jakýsi odstup k náboženství jako instituci vnesl do českého myšlení virus, který se s námi táhne dodnes. Je to virus lhostejnosti. Lhostejnost vůči otázkám, k jakémusi přesahu. To nás nezajímá, jsme lidé tohoto světa, nás zajímá to, co je, co si můžeme ohmatat atd. Jenom nás proboha neotravujte s něčím, co mluví o nějakém bohu, transcendentále atd.*“⁸ Nedospěli jsme tedy ke svobodě ale k lhostejnosti.

⁵ Viz <https://www.czso.cz/csu/czso/volby-do-cnr-a-ps-pcr> → Volební účast

⁶ <https://alive.osu.cz/selfie-je-vrcholem-sobectvi-egoismu/>

⁷ <https://cs.wikipedia.org/wiki/N%C4%9Bcismus>

⁸ <https://ct24.ceskatelevize.cz/archiv/1443826-cesi-narod-ateistu>

Z úst našich politiků často slyšíme, že žijeme v liberální demokracii a že víc si už nemůžeme přát. Když se vrátím k citaci presidenta Masaryka na předchozí straně, vyskytuje se v ní věta: „*Vždycky jsem vytýkal dnešnímu liberalismu jeho indiferenci ve věcech náboženských a mravních.*“ Zamyšlení nad vztahem lhostejnosti a liberalismu je velice zajímavé. Jsou to neoddelitelné elementy? Je liberalismus vždy lhostejný k morálce a náboženství? Tím se dostáváme k ústřední otázce: Potřebujeme v dnešní době náboženství?

Někteří tvrdí, že ne, že náboženství ztratilo svůj původní význam a že otázky, které dřív zodpovídalo si dnes umíme zodpovědět bez něj a lépe. Také komunitní život, který k náboženství neodmyslitelně patří si dnes umíme vynahradiť. Náboženství ale neslouží jen k šíření nějakého filosofického náhledu nebo jako debatní kroužek. Náboženství je základem práva a etiky. Náboženství po staletí sjednocovalo etickou normu společnosti, byť často na úkor osobní svobody jednotlivce. Naše dnešní společnost vybudovaná na základech judaismu a křesťanství, inspirovaná antikou jako by se sekularizací násilně odtrhla od svých kořenů. Přežije však rostlina, když ji zbavíme kořenů? A přežijeme my, když jsme se svých kořenů zbavili?

Morálka společnosti se rychle mění a stírá. Kde je ale hranice mezi uvolňováním zbytečně upjatých norem a lidskou libovůlí? Konzervativci tvrdí, že se morálka utrhlá z řetězu; liberálové, že je zbytečně přísná; subjektivisté, že každý má svou; objektivisté pochybují, jestli vůbec nějaká existuje. Potřebujeme vůbec morálku? Budoucnost nám odpověď na tuto otázku, alespoň pokud bude morálka ze svých stávajících pozic stále ustupovat, jistě odhalí. Ale není právě touha žít správně a uvědomovat si své prohřešky lidskostí? Není naše svědomí a naše psychika právě to, co nás odlišuje od ostatních živočichů a dělá z nás lidi?

ZÁVĚREM

Žijeme v době, kdy jsou naše osobní svobody samozřejmostí. Ač to zní jako obrovský celospolečenský pokrok, vedlejším účinkem, pro nás již automaticky nabytých svobod je jejich degradace. Proto není na škodu si čas od času uvědomit jakých výsad se nám dostává a snažit se jich patřičně využít. Nebuďme lhostejní k ostatním ani k dění kolem nás. Nezájmejme se jen o sebe.

Možná vám rovněž připadá, že ve společnosti panuje, jak slyšíme „blbá nálada“, že je společnost rozdělená a říkáte si, že na tom těžko někdo něco změní. Společnost nemohu změnit ani já ani vy sami. Jediné, co mohu změnit, jsem já sám. Je to možná nepatrná změna, a přesto – kdyby se změnil každý, bude společnost jiná. Pokud chci být svobodný, musím tolerovat, protože tolerance vede ke svobodě a k jednotě. Jedině tak budeme moci žít s pocitem svobody, jednoty, ale s rozmanitostí.

Skončím stejně jako jsem začal: zkrátka, chovejte se k lidem tak, jak chcete, aby se oni chovali k vám.